

STRATEZI KLASIČARI

Sve je više teoretičara na Zapadu koji smatraju da su „klasična” definicija i pojam strategije prevaziđeni i koji traže odgovor na pitanje — šta je strategija u savremenim uslovima.

Citirajući Lidel Hartovu definiciju strategije — „veština raspoređivanja i primene vojnih sredstava radi postizanja ciljeva politike” — prof. Majkl Haved¹ konstatuje da „postoji izvesna kontroverza o tome da li pomenuta definicija ostaje adekvatna i u nuklearnoj eri”. General A. Bofr² pojam strategije definiše kao „veštinu dijalektike dveju suprotstavljenih volja koje upotrebljavaju silu radi rešavanja svog spora”.

To znači da elemenat sile razlikuje strategiju od smišljenog planiranja u ostalim oblastima ljudske delatnosti. No, kada se drugi elementi (ekonomski pritisak, propaganda, diplomatija, subverzija, itd.) kombinuju sa silom, oni se takođe mogu smatrati „strateškim”. Postavlja se pitanje — do koje se mere ovaj pojam može proširiti; potrebno je istaći da su stručnjaci za strategiju generalno prihvatili da vojna sila predstavlja neophodan elemenat u međunarodnim odnosima.

Posle drugog svetskog rata veći broj stručnjaka posvetio se ispitivanju ne samo kako ratovi treba da budu vođeni nego „kako mogu da se spreče, a proučavanje strategije uklopi u izučavanje kontrole naoružanja, razoružanja i očuvanja mira”. Tako su se stratezi klasičari našli zajedno na radu sa naučnicima druge vrste, tj. ljudima koji su verovali da elemenat sile ne predstavlja neophodan elemenat u međunarodnim odnosima i da može biti iskorenjen odgovarajućom primenom metodologije društvenih nauka.³

Prof. M. Haved, međutim, raspravlja isključivo sa teoretičarima koji smatraju da elemenat sile postoji u međunarodnim odnosima, da on može i mora biti inteligentno kontrolisan, ali da se ne može potpuno eliminisati.

¹ Michael Howard, profesor predmeta odbrana na All Souls' College, Oxford — čiji se članak „Stratezi klasičari” prikazuje u ovom napisu.

² André Beaufre, *An Introduction to Strategy*, London, Faber 1965, p. 107—130.

³ Dr Kenet Bolding je zagovornik takvih shvatanja; on često istupa u ime grupe naučnika.

Među prvim teoretičarima koji su uočili i shvatili uticaj nuklearnog oružja na fizionomiju i prirodu rata i koji su još 1946. god. ukazali na nove ideje u strategijskoj analizi rata bili su Bernard Brodi i Lidel Hart.

U svom delu „Revolucija u ratovanju”,⁴ L. Hart je predložio da, u odsustvu razoružanja, treba učiniti pokušaj da se „oživi kodeks pravila za ograničavanje ratovanja — zasnovan na realističkom stavu da će do ratova, verovatno, opet dolaziti i da je ograničavanje njihove razornosti u svačijem interesu.” „Strah od atomskog rata mogao bi voditi indirektnim metodima agresije, infiltracijama koje bi imale kako civilni tako i vojni oblik, a u odnosu na koje bi nuklearna odmazda bila bespredmetna. Oružane snage i dalje će biti potrebne za vođenje „subatomskog rata”, s tim što bi naglasak bio na njihovoj pokretljivosti, taktičkoj i strategijskoj”. L. Hart nije istraživao implikacije i zahteve za strašivanja. To je učinio B. Brodi, sa svojim saradnicima, u publikaciji jelskog Instituta za međunarodne studije „Apsolutno oružje”. „Ukoliko se atomska bomba može upotrebiti bez bojazni od snažne odmazde iste vrste, to će, očigledno, podsticati agresiju” — pisao je Brodi. On se zalagao za multilateralno posedovanje nuklearnog oružja i mogućnost efikasne odmazde iste vrste. Ranije je glavni cilj vojne organizacije bio u tome „kako da se ratovi dobiju”, a od sada „kako da se oni spreče”. Ona ne može imati gotovo nikakav drugi koristan cilj.⁵

Međutim, američki generalštab nije prihvatio Brodijevu logiku — sve dok termonuklearno oružje nije usavršeno i dok SSSR nije obezbedio da poseduje interkontinentalni sistem za prenošenje raketa.

Prva je vlada Velike Britanije (1952. god.) usvojila koncepciju „zastrašivanja” kao bazu svoje vojne politike. Džon Slesor⁶ je smatrao da je prvenstveni cilj politike Zapada da se spreči rat. Po njegovom mišljenju: „Bombarder pruža najveću, možda i jedinu, nadu da se to postigne. To je naš veliki zastrašivač”. Doktrinu zastrašivanja pretnjom masovne odmazde, kao koherentnu strategijsku teoriju u tradicionalnom smislu, nije bilo lako braniti u uslovima odnosa snaga u NATO-u. Njeni zastupnici su polazili od toga da je britanski generalštab od početka Bombardersku komandu shvatio kao dopunu Strategijske vazdušne komande SAD, a ne kao njenu zamenu; zatim, da je ona predstavljala pokušaj održavanja efikasne vojne sile u uslovima mirnodopske privrede; najzad, da je „veliki zastrašivač” postojao ne zato da bi bio upotrebljen u ratu već da bi ga otklonio. „Ukoliko se upotrebi, on će doživeti neuspeh”. Ovaj argument bio je izložen kritici, jer „strategija koja nije vojnički sprovodljiva nije ni politički ubedljiva”. No, nije suština u tome. Koncepcija zastrašivanja odvodi iz oblasti vojne strategije u područje političkog cenkanja, u kome potpuna racionalnost ne mora da ima najvišu vrednost. „Najviše što su pristalice politike zastrašivanja ikada

⁴ B. H. Liddell Hart, *The Revolution in Warfare*, London, Faber 1946, p. 87.

⁵ Bernard Brodie (ed.), *The Absolute Weapon*, New York, Harcourt, Brace 1946, p. 89.

⁶ Sir John Slessor, tadašnji načelnik generalštaba oružanih snaga Velike Britanije.

tvrdile", pisao je Slesor 1955. godine, „jeste da će ona odvratiti potencijalnog agresora od pribegavanja totalnom ratu kao instrumentu politike, čemu je Hitler pribegao 1939. godine, ili od preduzimanja međunarodne reakcije koja očigledno sadrži ozbiljan rizik da dođe do totalnog rata, kao što je to austrijska vlada učinila 1914. godine”.

Polazeći od činjenice da britanski pobornici „politike zastrašivanja” 1950 — tih godina nisu potcenjivali važnosti i mogućnost konflikata koji ne mogu da budu sprečeni zastrašivanjem nuklearnim oružjem, u Velikoj Britaniji je usvojena doktrina „minimalnog zastrašivača”.

„Mislim da treba da delamo polazeći od pretpostavke da su atomske i hidrogenske bombe otklonile totalni rat i da naše napore koncentrišemo na izračunavanje koliko je atomskih bombi i sredstava za njihovo prenošenje potrebno da bi on zauvek bio otklonjen. Smatram da se u nekoliko narednih godina problem neće sastojati u tome koliko mnogo atomskih bombi možemo sebi da dozvolimo, već njihovog najmanje potrebnog broja. Jer svaka stotina miliona funti potrošenih na ofanzivne i defanzivne pripreme za globalni rat, do koga gotovo sigurno neće doći, znači upravo toliko manje za ograničene i kolonijalne ratove, kojih će svakako biti” — pisao je Bleket⁷.

Kada su američki teoretičari nekoliko godina kasnije počeli da osporavaju valjanost doktrine „minimalnog zastrašivača”, Bleket im je odgovorio snažnim protivargumentima i izrazio bojazan da bi odstupanje od takve politike vodilo beskonačnoj i sve bržoj trci u naoružavanju.

Prof. M. Hued smatra da su se strategijske koncepcije u SAD razvijale u znaku kontroverznih strujanja, počevši sa koncepcijom „masovne odmazde”. Negde oko pedesetih godina ovog veka mnogi američki naučnici uključili su se u raspravu o strategiji SAD. Među tim protivnicima koncepcije „masovne odmazde” nalazili su se gotovo svi stratezi od autoriteta u SAD. Oni su nedvosmisleno ukazivali na tradicionalnu rigidnost američkog stava o ratu i miru, „suprotstavljajući je elastičnosti komunističke teorije i prakse”. Reč je o Bernardu Brodiju, Vilijemu Kaufmanu, Robertu Maknamari, dr Rodžeru Hilsmanu, prof. Klausu Knoru, dr Robertu Ozgudu, Henriju Kizinžeru i drugim.

Strategiju „masovne odmazde” ne treba posmatrati kao koherentnu strategijsku doktrinu nego kao političku svrsishodnost — ili, čak, kao diplomatsku komunikaciju, odnosno manevar u političko-vojnoj strategiji zastrašivanja. Polazeći od tih kriterijuma, može se reći da ta doktrina nije bila efikasna. Ona je tražila brze promene. Naime, pretpostavka o američkoj neranjivosti na preamtivni udar bila je netačna, jer je SSSR već imao jake nuklearne snage. Uostalom, čak ni raniji američki nuklearni monopol nije mogao da spreči korejski rat, niti početak rata u Indokini. Otuda je potpuno razumljiv i stav vazduhoplovnih snaga SAD, koje su tražile svaki mogući argument da bi opravdale doktrinu masovne odmazde, dok je američka KoV svom snagom podržavala njene protivnike, jer je dobivala manja finansijska sredstva — u poređenju sa onima RV i RM.

⁷ P. M. S. Blackett, *Atomic Energy and East-West Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1956, p. 100.

Nove strategijske koncepcije ukazivale su na potrebu većih sredstava za vođenje ograničenih ratova. Kizinžer i Ozgud su se zalagali i za taktičko nuklearno oružje „kao nešto što je pogodno za ograničene ratove”. Kizinžer je, međutim, došao do ubeđenja da „iako je taktičko nuklearno oružje neophodan elemenat u spektru zastrašivanja, ono ne može da uzme mesto konvencionalnih snaga”. Kasnije je R. Maknamara preneo debatu o taktičkom nuklearnom oružju u organe NATO-a u Evropi. Pristalice taktičkog nuklearnog oružja našle su istomišljenike i snažne saveznike među funkcionerima koji su bili svesni nepopularnosti izdataka za velike konvencionalne snage.

Profesor M. Haged smatra da je najvažniji američki doprinos savremenoj strategijskoj misli u pokušaju da se integriše vojna moć sa spoljnom politikom, što je, takođe, tražilo odstupanje od doktrine „masovne odmazde” i prihvatanje i razradu „strategije alternativa”

Veliku zaslugu za takav doprinos, pored teoretičara i akademskih institucija (Kaufmanove grupe na Prinstonu, Kanove REND-korporacije, Ozgudove grupe iz Čikaga, Kizinžerove — koja je radila sa Save-
tom za spoljne odnose), imaju i naučnici specijalisti iz različitih disciplina (fizičari, matematičari, hemičari, analitičari, ekonomisti, itd.), koji su analizirali tehničke probleme i mogućnosti zastrašivanja, što je u ranijim razmatranjima nedostajalo.⁸ Zahtev za preispitivanjem američke strategije bio je jasan i širokoj javnosti, naročito posle lansiranja sovjetskog sputnjika 1957. god., što je u punoj meri otkrilo izazov sovjetske tehnologije. Prvi put u svojoj istoriji SAD su osetile opasnost od fizičkog napada, a pitanje civilne odbrane postalo je stvar i interes cele nacije.

To je period kada je kod većeg broja istaknutih američkih mislilaca SSSR „još uvek smatran neumitno agresivnim, kao sila koja teži ostvarenju cilja koji se sastoji u osvajanju svakog dela globusa”, itd.

Pojavljaju se teorijski radovi koji pokazuju „malu ali osetnu promenu” u odnosu na SSSR, a s tim u vezi počeo je da se javlja i novi stav prema njemu. Naime, u toj sili se više nije videla samo pretnja kojoj se treba suprotstaviti, već i partner čija je saradnja neophodna radi izbegavanja nuklearnog rata — do kojeg bi moglo doći slučajem ili pogrešnim kalkulacijama. Počelo se uviđati da sovjetska politika i namere mogu imati izvesne zajedničke elemente s politikom i namerama SAD, kao i da se njihovi rukovodioci u međunarodnim odnosima suočavaju s problemima slične vrste. Takva shvatanja nisu bila odmah široko prihvaćena. Međutim, zajednička odgovornost obe supersile za očuvanje mira u svetu, odnosno izbegavanje nuklearnog rata, postala je sve evidentnija dolaskom na vlast Kenedijeve administracije.

Izgradnjom sistema „ravnoteže straha”, uz odgovarajući reciprocitet velikih sila, poboljšali bi se izgledi za mir, smatrao je veći broj teoretičara. Albert Volsteter je polazio od toga da treba izgraditi neranjivu snagu za odmazdu i biti sposoban i posle nuklearnog napada, od-

⁸ Prof. Tomas Seling je primenio teoriju igara na strategiju, matematičar Oskar Morgenstern, Albert Volsteter i drugi svoje metode, itd.

nosno moći dostići teritoriju neprijatelja, donositi adekvatne odluke o odmazdi, postići stabilnu mirnodopsku delatnost u okviru budžetskih sredstava, itd. — što sve zahteva složene tehničke pripreme i velike izdatke. Matematičar Oskar Morgenstern, podržavajući pomenute ideje, smatrao je da bi se najpogodnije osiguranje protiv slučajnog rata sastojalo u izgradnji sistema raketa koje bi se lansirale s mora — pod uslovom da njima raspoložu obe supersile. „S obzirom na savremenu tehnologiju brzog prenošenja oružja s neke tačke na zemlji na bilo koju drugu” — pisao je Volsteter — „interes je Sjedinjenih Američkih Država da Rusija poseduje neranjivu snagu za odmazdu i vice-versa”⁹.

Sinteza novih strategijskih pogleda našla se u studiji B. Brodija „Strategija u raketnoj eri”¹⁰. On je zahteve strategije u raketno-nuklearnoj eri sveo na tri elementa: neranjiva sila za odmazdu; stvarna i snažna mogućnost za suprotstavljanje lokalnoj i ograničenoj agresiji lokalnom primenom sile; mogućnost spasavanja života „na širokom planu” ukoliko se ostvare najgore pretpostavke. O tome kako bi trebalo da se vodi nuklearni rat, Brodi nije ni pokušao da izrazi svoje mišljenje, jer se najvažniji problem za proučavanje ne sastoji u tome kako voditi rat, već kako ga zaustaviti.

Kao što je poznato, načela koja su dali pomenuti teoretičari iz 1950-tih godina rukovodiće R. Maknamaru u oblikovanju odbrambene politike SAD u toku osam godina, koliko se nalazio na čelu Državnog sekretarijata za odbranu. „Maknamarina strategija” imala je logičnu koherentnost — gotovo eleganciju — koja je dobila više komplimenata u akademskim krugovima negoli u oblasti politike” — smatrao je V. Kaufman. SAD su u tom periodu izgradile „neranjive snage za drugi udar, i to znatno većeg obima nego što su smatrali potrebnim sledbenici „minimalnog zastrašivača”. Tim snagama mogla se izvršiti smišljena odmazda protiv neprijateljevih snaga, ali ne i protiv stanovništva, čak i nakon iznenadnog napada. Stvorene su snage za vođenje „ograničenih ratova” na svim nivoima, naoružane konvencionalnim i nuklearnim oružjem. Sovjetskom Savezu se službeno i neslužbeno nudio sporazum o kontroli naoružanja, koji se zasnivao na načelu stabilne ravnoteže koja bi, pak, počivala na neranjivim snagama za drugi udar na svakoj strani. U tom periodu sastavljeni su programi i planovi za civilnu odbranu velikog obima, itd.

Prof. M. Hued smatra da je R. Maknamara bio u stanju da sprovede veliki deo svog programa, ali ne sve. To nije zavisilo samo od SAD, već od prihvatanja te vojne politike od strane američkih saveznika u Evropi, a, pre svega, od postupaka i odnosa sa SSSR-om. Naime, u SSSR-u su „bili veoma spori u prihvatanju rezonovanja koje je izgledalo očigledno za američke akademske krugove”. Američka javnost bila je još sporija u shvatanju i preduzimanju mera radi efikasne zaštite od masovnog uništenja. Mnogim kritičarima činilo se da je nemoguće ostvariti ideal strategije drugog udara. Evropski saveznici nisu

⁹ A. Volsteter je izneo svoj stav u časopisu *Foreign Affairs*, početkom 1958. god.

¹⁰ Brodie, *Strategy in the Missile Age*.

prihvatili Maknamarin zahtev da povećaju svoje konvencionalne snage i tako stvore „spektar zastrašivanja”.

Naime, na Zapadu se znalo da je američki strategijski program zasnovan na dvema pretpostavkama; prvo, da su SAD vođa „slobodnog sveta” i da imaju pravo i moć da uobličavaju svoju strategiju; drugo, da je u interesu sveta kao celine da SAD i SSSR uđu u tešnji dijalog. Te pretpostavke nisu prihvatila tri glavna američka saveznika u Evropi: Velika Britanija, SR Nemačka, a naročito Francuska. General De Gaul je još ranije jasno stavio do znanja da ne prihvata zahtev SAD da deluju kao vođa i govornik „slobodnog sveta”.

Prof. M. Hued je posebnu pažnju posvetio francuskom doprinosu u oblasti savremene strategije. Francuska je dala znatan doprinos tzv. doktrini „multipolarnosti”, analizi revolucionarnih (oslobodilačkih) ratova i doktrini indirektno strategije.

Autor smatra da je francusko vojno iskustvo u proteklih dvadeset godina bilo svojevrsno i da je mnogo doprinelo razvoju vojno-teorijske misli. „Ne treba suviše toga pripisivati samoj ličnosti generala De Gola u oblikovanju francuskog doprinosa strategijskoj debati...” — piše M. Hued. Francuska je imala svoje sopstvene stavove „o pouzdanosti prekomorskih saveznika kao zaštitnika protiv snažnih kontinentalnih suseda — suseda koji u budućnosti mogu obuhvatiti ne samo Rusiju nego i osnaženu Nemačku ili, u momentu čistog snoviđenja, obe ove sile”.

U Francuskoj se posebno ističu dva imena koja su znatno doprinesla razvoju savremene strategije. To su general Pjer Galoa i Andre Bofr.

P. Galoa je prvi francuski autor koji je razvio posebnu teoriju nuklearne strategije i izašao s tezom da nuklearno oružje dovodi do toga „da tradicionalni sistem saveza postaje potpuno prevaziđen, jer nijedna država, bez obzira na to koliko je snažna, neće rizikovati nuklearnu odmazdu zbog jednog svog saveznika — u slučaju kada se to pitanje zaista postavi”. U savremenom svetu bezbednost svake države leži u „njenoj sposobnosti da se zaštiti sopstvenim minimalnim zastrašivačem. Štaviše, što više država dođe u tu situaciju, to će, verovatno, biti bolja stabilnost međunarodnog sistema”.

Još suptilniju varijantu ove doktrine izneo je general Bofr u svojoj knjizi „Zastrašivanje i strategija”. On smatra „da multipolarna nuklearna ravnoteža, u stvari, pruža veću stabilnost nego bipolarna, jer smanjuje oblast neizvesnosti kojom bi agresor mogao da se koristi. Daleko od toga da atomiziraju saveze” — tvrdio je Bofr — „nezavisne nuklearne snage ih cementiraju samim tim što nužno obuhvataju ceo sklop njihovih vitalnih interesa”. „Stabilnost koju pruža nuklearno oružje mogućna je samo između razumnih sila. Šibice ne treba davati deci”.

Što se tiče sovjetsko-američke dijarhije, Bofr smatra da je to opasnost koju treba izbeći. „Mogućnost sveta koji bi kontrolisao de facto rusko-američki 'kondominijum' jedan je od mogućih — i zastrašujućih — rezultata nuklearne evolucije” — pisao je Bofr. Polazeći od toga, postojanje nezavisnih nuklearnih snaga treba da pruži garanciju da interesi ostalih nuklearnih sila neće biti žrtvovani na osnovu

nekog sporazuma dveju supersila. To je suština doktrine „multipolarnosti“.

Drugi značajan doprinos francuskih teoretičara, odnosno francuske vojne misli je u analizi revolucionarnog rata, što su američki teoretičari — stratezi sasvim ignorisali, sve dok se snage SAD nisu angažovale u Vijetnamu. Za Francuze je to bilo suštinsko pitanje, jer su njihove armije bile angažovane u ratovima u Indokini i Alžiru — koji su se za njih neuspešno završili. Francuske strategijske koncepcije u tim ratovima bile su neadekvatne. „Koncepcije koje su bile relevantne, naravno, bile su koncepcije Mao-Ce-Tunga; te pouke proizašle su iz kinesko-japanskih borbi 1930-tih godina, a razvile su se u teoriju revolucionarnog ratovanja, u kojem snažno motivisano ljudstvo, koje deluje s pozicija potpune slabosti, može naneti poraz vladi koja kontroliše celokupni državni aparat“. M. Haud dalje iznosi da „teorije Maoa leže van obima ove studije, mada nema sumnje da je on jedan od istaknutih mislilaca — stratega našeg vremena. Sigurno da su mu Francuzi dali kompliment time što su pokušali da ga imitiraju“.

U obimnoj literaturi o tom pitanju istorijska analiza pukovnika Bonea u njegovom delu „Pobunjenički i revolucionarni ratovi“ postala je široko poznata. U tom delu on je dao opšteprihvaćenu definiciju: „partizanski rat + psihološki rat = revolucionarni rat“. „Ova jednadžina“ — tvrdi on — „predstavlja zakon koji vredi za sve revolucionarne pokrete koji danas uznemiravaju svet“. Na osnovu ove definicije, a polazeći od sopstvenih iskustava, francuski vojni teoretičari (Bone, Ogar, Lašero, Nemo i Trinkije), verni svojim nacionalnim intelektualnim tradicijama, nastojali su da definišu doktrinu. „Ta doktrina postavlja kao cilj, kako revolucionarnih tako i kontrarevolucionarnih ratova, zadobijanje poverenja i podrške naroda, mešavinom nasilnih i nenasilnih načina, upravljenih kako na 'vojne' tako i 'nevojne' ciljeve“. Po njima „nije dovoljno ugušiti gerilu; neophodno je uništiti bazu njene podrške među stanovništvom“. Posebna pažnja mora se posvetiti potrebi intenzivne indoktrinacije, kako bi se suprotstavilo onoj koju vrše sami revolucionarni kadrovi i snage. „Indoktrinaciju stanovništva mogu vršiti samo oni ljudi koji su i sami indoktrinirani“.

U tom smislu je važno ukazati na karakter oslobodilačkog rata. „No, postoje dobri razlozi za pretpostavku da je Front nacionalnog oslobođenja (FLN) pobedio u Alžiru ne zato što je bio marksistički, već što je bio alžirski“. „Mutatis mutandis — isto to se odnosilo, i još se uvek odnosi, i na Indokinu“. Glavni nedostatak teoretičara u SAD je u tome što su prevideli element običnog nacionalizma, koji je pobunjeničkim jedinicama ulivao takvu snagu. Zbog toga je teško da strane trupe, bez obzira na snage i opremljenost, primene uspešnu taktiku protiv oslobodilačkih snaga i naroda kod „koga se probudila svest o sopstvenom nacionalnom identitetu“.

Doktrina indirektno strategije je našla posebno mesto u razmatranjima generala Bofra. Za njega cela oblast međunarodnih odnosa predstavlja bojno polje na kome se, zbog nuklearnog ćorsokaka, izbegava direktan sukob, pa se koriste indirektna sredstva. „Strategija se razvila od 'operativne' — Klauzevic i Žomini — preko 'logističke'“

(velika izgradnja u drugom svetskom ratu) do 'indirektne'. Političke manevre, zbog toga, treba posmatrati kao strategijske manevre. Protivnik napada, povlači se, vrši varke, zaobilaske ili se ukopava, upotrebljavajući direktnu silu gde to može, a indirektnu tamo gde to nije u stanju da učini”.

U zaključku svoje studije M. Hauer smatra da se u svakom razmišljanju o ograničenom ili revolucionarnom ratu ili indirektnoj strategiji mora poći od razumevanja političkog, socijalnog i ekonomskog konteksta u čijim okvirima ti sukobi nastaju. Neizbežno je da ta međuzavisnost deluje u oba pravca. „Sami strategijski faktori predstavljaju važan element u međunarodnim odnosima; državnici nikada ne mogu despotski određivati pravila stratezima. Slično tome, strategijski zahtevi su inspirisali naučnike i tehnologe tako da su oni došli do dostignuća koja su se inače smatrala nemogućim. Ove tri oblasti se sve više prepliću”. Prema tome, „strategijske studije duguju bar isto toliko radu politikologa, na jednom kraju lepeze, odnosno fizičarima, analitičarima sistema, ekonomistima i matematičarima, na drugom, koliko i radu klasičnih stratega”.

M. V.